

ДО ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИСУ ЛАТИНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (509 р. – 83 р. до н. е.)

Дацьо О. Г.

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Основи сучасної юриспруденції були сформовані у стародавньому Римі, а оскільки латинська мова є писемною мовою джерел римського цивільного права, то становлення сучасного кваліфікованого юриста не може відбутися без оволодіння елементами латинської лексики, граматики та, що особливо важливо, латинської юридичної фразеології.

Пропоноване дослідження є спробою простежити як крок за кроком формувалася латинська юридична термінологія, починаючи з 509 по 83 рр. до н. е., тобто з періоду ранньої республіки і аж до встановлення у Римі диктатури Сулли.

У період ранньої республіки після вигнання царів і встановлення республіки (509 р. до н. е.) у Римі щороку вибирались два консули. Вони вибирались центуріальними зборами патриціїв, оскільки тільки вони мали це право (*ius honorum*). У перші десятиліття республік, крім консулів були ще слідчі судді (*quaestores*), які допомагали консулам у керівництві казною.

У часи перших загарбницьких воєн населення Риму поповнювалось прибульцями. Це були люди без права голосу (*civitas sine suffragio*), обмежені в громадянських правах. Внаслідок зовнішніх воєн у Римі зростають суперечки між патриціями та плебеями. Першим успіхом плебеїв у цій боротьбі було прийняття вищеназваного закону Валерія. Результатом першої сецесії плебеїв на Священну гору був дозвіл плебеям вибирати щорічно на народних зборах двох або чотирьох трибунів, а згодом і десятюх. Трибуни захищали інтереси плебеїв, тобто мали право заборони (*veto*), могли перешкодити прийняти антинародні постанови сенату і тому ухвали сенату вже не називались *senatus consultum*, а думка сенату (*senatus auctoritas*). Трибунів обирали лише з плебеїв, вони приймали ухвали стосовно плебеїв, а якщо питання стосувалися всіх, то потрібна була ухвала сенату. Трибун був недоторканою особою (*persona sacrosancta*). Якщо хто-небудь наважувався підняти на нього руку, міг бути вбитий.

На вимогу плебеїв, що домагалися кодифікації прав, була обрана комісія із десяти чоловік (*decemviri legibus scribundis*). При укладанні законів ця комісія запозичує досвід у афінян, зокрема із кодифікації права, здійсненої афінським законодавцем і поетом Солонем. Відомо, що Солон був ініціатором цілого ряду реформ, пов'язаних із майновим цензом, боргами, встановив раду (*bulé*), що складалася із 400 чоловік, чим обмежив владу ареопагу, запровадив народний суд (*heliaia*), здійснив кодифікацію права у Афінах. Його цивільне і карне право діяло аж до кінця афінської держави. Запозичивши все цінне з цієї кодифікації та врахувавши римську специфіку,

децемвіри у 449 р. до н. е. публікують “Закони XII таблиць” (“*Leges duodecim tabularum*”). Їх було видряпано на глиняних таблицях і виставлено на головній площі Рима (*Forum Romanum*) та інших площах міст для ознайомлення громадян. Ці таблиці цінні тим, що вони є першим кодексом римського права (*ius Romanum*). Значення цього документа дуже велике – він є першою і єдиною кодифікацією аж до часів Юстиніана. За словами відомого римського історіографа Тіта Лівія, ці закони стали основним джерелом римського права, як публічного так і приватного (*fons omnis publici privatiq̄ue iuris*). Текст законів не зберігся, їх зміст реконструйований на основі цитат римських істориків та юристів. Ця кодифікація є найстарішою пам’яткою римської прози. Відомо, що її досліджував перший римський філолог Луцій Елій Стілон. “Закони XII таблиць” є своєрідним віддзеркаленням тогочасних суспільних відносин у Римі. Хоча ще не було приватної власності, однак таблицями передбачалась сувора кара за крадіжку, підпалення чужого майна, зокрема за крадіжку вночі передбачалась смертна кара. Якщо було впіймано на злочинстві вільну людину – її били, а якщо невільника – його били і страчували, скидаючи зі скелі. Наприклад, восьма таблиця містить текст про заборону поховання мертвих і їх спалення на території міста, про обмеження кількості флейтистів і плакальниць, які згідно з етруським звичаєм плакали над могилою, дряпаючи собі щоки. Не можна було вкладати до гробу предмети із золота. Було заборонено укладення шлюбів між патриціями та плебеями (*ius conubii*), але вже через чотири роки ця заборона була ліквідована згідно з прийнятим законом Гая Канулея (*lex Canuleia de conubio*). Таким чином, можна стверджувати, що “Закони XII таблиць” містять певні норми, що входять до складу сучасного цивільного права, кримінального та судових процесів. Плебеї не припиняють боротися за зрівняння прав з патриціями і наступним результатом боротьби стає прийняття трибуном Г. Канулеєм закону про допущення плебеїв до консулату. Починаючи з 367 р. до н. е., судові функції було відділено від консулату. Тепер їх перейняв новообраний претор (*praetor*). Його вибирали, як і консулів, на зборах центурії, він теж мав право влади (*imperium*), але так званої меншої влади (*imperium minus*). Спочатку обирався лише один претор, за період правління Сулли число їх зросло до восьми, а за Цезаря – до шістнадцяти. Найголовніший із них вирішував справи римських громадян (*praetor urbanus*). Він вів судові справи, заміняв відсутніх консулів. Існував також претор, що вирішував справи між римськими громадянами і чужинцями (*praetor peregrinus*). Інші претори керували судом присяжних. Крім судової влади (*potestas*), претори мали і військову (*imperium*). Їх управління тривало один рік, а згодом їх переводили у провінції. У них були свої особливі відзнаки: курульне крісло (*sella curulis*), окаймлена червоною стрічкою тога (*toga praetexta*), їм прислуговували два ліктори з різками (*cum fascibus*) у Римі, а у провінції – шість лікторів із різками та сокирами (*cum fascibus et securibus*). Претор, який керував справами римських громадян, укладав список кандидатів (*album iudicum*), за яким вибирали суддів. У звичайній приватній справі чинив суд один суддя.

Існували категорії громадян повноправних та з обмеженими правами. Так, тільки повноправні громадяни Риму (*cives optimo iure*) мали право шлюбу (*ius conubii*), повні майнові права (*ius commercii*), а також право апеляції до суду про захист матеріальних інтересів, право голосу (*ius suffragii*) і право обіймати посади (*ius honorum*). Категорія громадян з обмеженими правами (*cives sine suffragio*), до якої належали жителі міст, яким було надане римське громадянство (*municipia*), мали лише право на шлюб та майнові права, але не мали права голосу та права займати посади.

Що стосується римського війська початку III ст. до н. е., то там існувала своя система покарань та винагород. Кожен римський громадянин повинен був служити від 17 до 46 року життя. Вибирали місце для намету квестора, відділів кінноти та піхотинців та під своєрідну естраду (*tribunal*), з якої вождь війська звертався до воїнів. Порядку досягали не лише застосовуючи покарання, але й завдяки різного роду заохоченням. Воїнів нагороджували спеціальними табличками (*phalere*), які носили на грудях, вони нагадували з вигляду майбутні ордени. Існували теж і вищі нагороди, зокрема вінок з дубового листя (*corona civica*) із написом “За врятування римського громадянина” (*ob civem servatum*). Золотим вінком відзначали того воїна, якому першому вдалося підкорити мури ворожого міста (*corona muralis*). Передбачалися також такі види заохочення, як тріумф та овація.

Захопивши країни басейну Середземного моря, Рим заснував там провінції, їх населення вважалося власністю римського народу (*praedia populi Romani*). На чолі провінцій ставили преторів, було вибрано шість преторів. *Praetor urbanus* та *praetor peregrinus* залишилися у Римі, а інші чотири очолили провінції. У їхніх руках була найвища військова та судова влади, допомагав їм квестор, легати, а також спецзагін – когорта тілоохоронців (*cohortes praetoriae*). Спочатку кожен претор оголошував розпорядження (*edictum*), для провінції – (*edictum provinciale*), де містилися правові норми, яких повинно дотримуватися населення провінцій під час його управління.

Що стосується міст, які входили у склад провінцій, то вони мали свої правові норми. Більшість складали так звані (*civitates stipendiariae*), які мали місцеве врядування і були зобов’язані до сплати безпосереднього податку (*stipendium tributum*) або натурою, тобто десятини від отриманого урожаю (*decuma*), як це було прийнято, наприклад, у Сіцилії, або у грошах, як у Македонії. У порівняно кращій ситуації були держави звільнені від податків (*civitates liberae et immunes*), наприклад, Утика в Африці. Існували також (*civitates foederatae*). Це були провінції звільнені від податків, але зобов’язані постачати контингент піхоти або флоту для римської армії. Населення провінцій трактувалося як піддані (*dediciti*) і піддавалося жорстокому визиску та здирству з боку преторів та консулів, а тому на основі закону Кальпурнія (*lex Calpurnia*) у 149 р. до н. е. у Римі були засновані спеціальні сенаторські трибунали для розгляду справ про здирства (*de repetundis*). До цих судів мали звертатись зі скаргами жителі провінцій, що постраждали від сваволі колишніх намісників.

Внаслідок загарбницьких воєн римське суспільство дуже збагатилося. Захоплені землі сприяли розширенню так званого *ager publicus*, найбільше збагатилася керівна верхівка республіки (*nobilitas*) та нова фінансова аристократія – вершники (*equitas*). Як відомо, значення прошарку вершників особливо зросло з часу прийняття у 218 р. до н. е. закону Клавдія (*lex Claudia*), що забороняв сенаторам займатися торгівлею і фінансовими операціями. Тому поряд з аристократією, що знаходилася при владі, виникла фінансова аристократія – вершники.

Керівним органом нобілітету був сенат, засідання якого були дуже розкішними.

У 180 р. до н. е. народний трибун Луцій Вілій Анна став автором закону (*lex Vilia Annalis*), який визначав необхідний вік для отримання тієї чи іншої посади. Так, відповідно до цього закону кар'єру в уряді можна було розпочати не раніше, ніж у віці 28 років, тобто після закінчення десятирічної військової служби. Спершу можна було домагатись посади квестора, згодом – курільного едила, потім – претора, яку можна було отримати на сороковому році життя, і лише після сорока років можна було отримати консульське звання. Гасло *я є римським громадянином* (*civis Romanus sum*) відкривало широкі можливості для збагачення на підкорених Римом землях. Одночасно зростала работоргівля. З точки зору римського права раб був річчю (*res*), рабів вважали знаряддям, що говорить (*instrumentum vocale*). Все це приводить до занепаду дрібної власності.

У Римі того часу все більш відчутний вплив способу життя греків. Будинки починають споруджувати за грецькими зразками, для приготування їжі тримають прислугу, у житті сім'ї відчутне пом'якшення звичаїв. Внаслідок цього, становище жінки у сім'ї зміцнюється, все частіше з'являються шлюби, у яких жінка не переходить під владу чоловіка (*matrimonium sine manu mariti*). Цей процес звільнення з-під влади чоловіка (*emancipatio*) має також і свої негативні сторони, починають з'являтися розлучення. В епоху громадянських воєн у результаті використання праці невільників у сільському господарстві почався процес масового зубожіння селян. На політичній арені стає помітною діяльність цензора Сціпіона Африканського Молодшого, який намагався зберегти різними способами римську державу. Однак він же відрадив свого колегу Лелія у 140 р. до н. е. виступити з проектом аграрного права, земельної реформи та відродження села. Першою спробою демократизації римського права було проведення земельної реформи та виступ братів Гракхів. Старшому з них, Тиберієві, трибуну з 133 р. до н. е., вдалося, незважаючи на опозицію нобілітету, прийняти проект, що дозволяв володіння не більше 500 римськими моргами так званої окупованої землі. У цей період була створена також комісія для наділу земельних ділянок і розподілу їх між селянами, що складалася з трьох чоловік (*triumviri agris iudicandis assignandis*). Ці ділянки могли успадковуватися, однак їх не можна було продавати. Після вбивства Тиберія, якого нобілітет звинуватив у прагненні до тиранії, за проведення реформ ще рішучіше взявся його брат Гай. Прагнучи залучити на свою сторону міську бідноту, він встановив дуже низьку ціну на зерно для того, щоб здобути

симпатії селян. Так він завершує аграрну реформу розпочату його братом. Для того, щоб забезпечити собі підтримку вершників Гай приймає закон про відсутність і судочинство (*lex iudiciaria*), у відповідності з яким вершники могли брати участь у трибуналах, що вирішували справи про зловживання у провінціях.

Таким чином проведене дослідження дає змогу краще зрозуміти передумови та витоки формування латинських юридичних термінів.

Summary

The training of the future lawyer is impossible without the mastery of Latin vocabulary, grammar, and, especially, Latin terminology.

The research under consideration helps to trace the development of Latin legal terminology from 509 till 83 B.C., i. e. from the period of early Republic till the establishment of Sulla's dictatorship in Rome.

УДК 81:1

ГЛОТТОГЕНЕЗ С ПОЗИЦИЙ СИНЕРГЕТИКИ

Домброван Т.И.

Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова

*'The origin of human language
is truly secret and marvelous'
Jacob Grimm [19: 24].*

Кем и когда создан язык? Где и почему это произошло? Чем объяснить такое разнообразие языков? Эти и многие другие вопросы волновали человечество с незапамятных времен.

«Первые шаги в сторону человеческого языка остаются загадкой», – пишет С.Пинкер [13: 334]. Сможет ли человечество когда-нибудь приблизиться к заветной разгадке? Проблема осложняется также невозможностью верификации той или иной теории, что неизбежно превращает любую теорию в «всего лишь» гипотезу. Вероятно, именно по этой причине Парижское Лингвистическое Общество в 1866 г. ввело запрет на публикации статей и, соответственно, обсуждение тем, связанных с происхождением языка, считая их тратой времени и «пустой болтовней» (по